

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ТА СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ У СПРАВАХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF PROSECUTOR SUPERVISION AND JUDICIAL CONTROL IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN CASES CONCERNING MINORS

Дараган В.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Юхно О.О., д.ю.н., професор,
професор кафедри криміналістики, судової експертології та дмедичної підготовки
Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті досліджено стан наукової розробленості проблем здійснення прокурорського нагляду та судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх. Визначено основні теоретичні прогалини, які зумовлюють доцільність поглибленого вивчення цієї проблематики.

Встановлено, що окремі аспекти здійснення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях були предметом дослідження щонайменше 13 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії). Однак лише 5 із вище зазначених досліджень було проведено після прийняття Кримінального процесуального кодексу України. При цьому, лише Г. Р. Колеснік частково досліджувала питання прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх.

Доведено, що на сьогоднішній день окремого дослідження потребують питання здійснення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх. Запропоновано в межах окремого монографічного дослідження дослідити такі питання: інституційна спроможність прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; роль та місце прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; удосконалення системи правового забезпечення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; особливості організації прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; форми і методи прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; зарубіжний досвід прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; формування методико прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх.

Встановлено, що на сьогодні окремі аспекти судового контролю у кримінальних провадженнях були предметом дослідження щонайменше 10 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії). При цьому, окремі аспекти судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх у своїх дослідженнях вивчали лише В. В. Косов, М. А. Макаров та І. С. Шаповалова.

Доведено, що на сьогоднішній день окремого дослідження потребують питання здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх. Запропоновано в межах окремого монографічного дослідження дослідити такі питання: функціональне призначення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх; роль та місце судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх; процесуальні особливості здійснення кримінального провадження як гарантія прав і законних інтересів неповнолітніх учасників кримінального провадження; удосконалення системи правового забезпечення здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях відносно неповнолітніх; забезпечення прав та законних інтересів неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження; застосування судами міжнародних правових стандартів щодо здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях відносно неповнолітніх; напрями покращення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Зроблено висновок, що на сьогодні актуальним є проведення окремих монографічних досліджень з таких проблемних питань: 1) Здійснення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; 2) Судовий контроль у кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх.

Ключові слова: наукова розробленість, прокурорський нагляд, судовий контроль, кримінальне провадження, неповнолітні, прокурор, слідчий суддя.

The article examines the state of scientific development of the problems of prosecutorial supervision and judicial control in criminal proceedings in cases involving minors. The main theoretical gaps are determined, which determine the expediency of an in-depth study of this issue.

It was established that certain aspects of prosecutorial supervision in criminal proceedings were the subject of research in at least 13 dissertations for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences (doctor of philosophy). However, only 5 of the above-mentioned studies were conducted after the adoption of the Criminal Procedure Code of Ukraine. At the same time, only G. R. Kolesnik partially investigated the issue of prosecutorial supervision in criminal proceedings in cases involving minors.

It has been proven that to date, the issue of prosecutorial supervision in criminal proceedings in cases involving minors requires a separate study. It is proposed to investigate the following issues within the framework of a separate monographic study: the institutional capacity of the prosecutor's supervision in criminal proceedings in cases involving minors; the role and place of prosecutorial supervision in criminal proceedings in cases involving minors; improvement of the system of legal support of prosecutorial supervision in criminal proceedings in cases involving minors; peculiarities of the organization of prosecutorial supervision in criminal proceedings in cases involving minors; forms and methods of prosecutorial supervision in criminal proceedings in cases involving minors; foreign experience of prosecutorial supervision in criminal proceedings in cases involving minors; formation of the methodology of prosecutorial supervision in criminal proceedings in cases involving minors.

It has been established that to date certain aspects of judicial control in criminal proceedings have been the subject of at least 10 dissertations for obtaining the scientific degree of Candidate of Legal Sciences (Doctor of Philosophy). At the same time, only V. V. Kosov, M. A. Makarov, and I. S. Shapovalova studied certain aspects of judicial control in criminal proceedings in cases involving minors in their research.

It has been proven that to date, the issue of judicial control in criminal proceedings in cases involving minors requires a separate study. It is proposed to investigate the following issues within the framework of a separate monographic study: the functional purpose of judicial control in criminal proceedings in cases involving minors; the role and place of judicial control in criminal proceedings against minors during criminal proceedings against minors; procedural features of criminal proceedings as a guarantee of the rights and legitimate interests of minor participants

in criminal proceedings; improvement of the system of legal support for judicial control in criminal proceedings against minors; ensuring the rights and legal interests of a minor suspect, the accused in the application of measures to ensure criminal proceedings; application by courts of international legal standards regarding judicial control in criminal proceedings against minors; directions for improving the effectiveness of judicial control in criminal proceedings against minors.

It was concluded that today it is relevant to conduct individual monographic studies on the following problematic issues: 1) Implementation of prosecutorial supervision in criminal proceedings in cases involving minors; 2) Judicial control in criminal proceedings in cases involving minors.

Key words: scientific development, prosecutor's supervision, judicial control, criminal proceedings, minors, prosecutor, investigating judge.

Постановка проблеми. Проблеми прокурорського нагляду та судового контролю у кримінальному провадженні були і залишаються актуальними як за час чинності попереднього КПК України, так і за нині чинного. Якщо до запровадження чинного кримінального процесуального законодавства України за обсягом повноважень більше переваги надавалося прокурорському нагляду, то з ухваленням у 2012 році нового КПК України значно збільшено повноваження щодо судового контролю, зокрема слідчим суддею у кримінальному провадженні та суддею і судовими інстанціями в судовому провадженні. На вказане суттєво вплинули кардинальні зміни, внесені в жовтні–листопаді 2017 року до кримінального процесуального законодавства щодо діяльності судів, їх повноважень і судоустрою в Україні, що потребує переосмислення [1].

У національному законодавстві прокурорський нагляд та судовий контроль в кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх спрямовані на однакове та правильне застосування положень Кримінального та Кримінально процесуального кодексів під час здійснення досудового розслідування, судового провадження, під час перегляду судових рішень, з метою дотримання захисту прав неповнолітніх [2, с. 22].

Слід констатувати, що державою зроблено величезний крок на шляху подолання проблем кримінального процесуального права, адже радикально були змінені підходи до здійснення кримінального провадження щодо осіб, які не досягли вісімнадцяти років, які з огляду на свою вікову незахищеність, потребують додаткових процесуальних гарантій, незалежно від їх процесуального становища у середовищі [3, с. 131].

Враховуючи деяку недосконалість і прогалини в чинному КПК України на сьогодні існує необхідність аналітичного огляду наукових праць учених, які досліджували проблеми здійснення прокурорського нагляду та судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх, що дозволить окреслити основні напрями для подальшого дослідження проблем вказаної діяльності.

Процес ознайомлення із сумою знань і висновків, накопичених попередніми дослідниками, є першим і необхідним етапом на шляху до самостійного дослідження. Неможливо навчитися аналізувати явище, отримувати і зіставляти нові дані, не оволодівши методологічною базою, виробленою тими, хто стояв біля її витоків. Більше того, контекст нової пізнавальної ситуації, що виникла після прийняття нового КПК України, фактично надає імперативності такому шляху здійснення наукового пошуку [4, с. 12-13].

Аналіз дослідження проблеми. Будь-яке дослідження має супроводжуватися рядом використаних підходів, принципів та методів, що в сукупності утворює методологію дослідження [5, с. 161]. З метою з'ясування та вибору підходів, принципів та методів спочатку доцільно здійснити аналіз вже існуючий досліджень з проблематики, яка досліджується.

Окремі проблемні питання прокурорського нагляду у кримінальному провадженні були предметом дослідження багатьох вчених, зокрема: Бабенко В. І., Голоднова Т. С., Гультай П. М., Жилка І. П., Зархін О. О., Кравченко О. Є., Колеснік Г. Р., Корнякова Т. В., Кучер В. О., Лапкін А. В., Савенко Д. Л., Сірко Б. П., Трагнюк Р. Р., Фідря Ю. О. та інші.

У свою чергу проблемні питання судового контролю у кримінальному провадженні були предметом дослідження

таких вчених: Бурлака О. В., Бялковський Д. А., Герасименко С. Г., Кисленко Д. П., Косов В. В., Макаров М. А., Могила В. С., Пшеничко С. О., Тракало Р. І., Шаповалова І. С. та інші.

Але у проведених дослідженнях автори майже не вивчали проблемні питання не досліджувались питання здійснення прокурорського нагляду та судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх.

Тому ми поставили собі за мету дослідити стан наукової розробленості проблем здійснення прокурорського нагляду та судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх та визначити основні теоретичні прогалини, які зумовлюють доцільність поглибленого вивчення цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи предмет нашого дослідження, з метою розкриття стану наукової розробленості проблем здійснення прокурорського нагляду та судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх, вважаємо за доцільне розглянути наукові праці, присвячені: 1) проблемним аспектам здійснення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях; 2) здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях.

Аналіз наукових праць показав, що на сьогодні окремі аспекти здійснення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях були предметом дослідження щонайменше 13 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії). Зокрема це такі дослідження: Зархін О. О. «Проблеми нагляду військового прокурора за розслідуванням злочинів» (2002 р.); Трагнюк Р. Р. «Прокурорський нагляд за додержанням законів, що забезпечують права обвинуваченого» (2003 р.); Бабенко В. І. «Організаційно-правові аспекти прокурорського нагляду за додержанням законів про охорону довкілля» (2004 р.); Корнякова Т. В. «Прокуратура і органи позавідомчого контролю: нагляд і взаємодія» (2004 р.); Жилка І. П. «Прокурорський нагляд за правоохоронною діяльністю митних органів в Україні» (2009 р.); Фідря Ю. О. «Діяльність прокурора в контрольних стадіях кримінального процесу» (2010 р.); Лапкін А. В. «Організаційно-правові основи діяльності прокурора із забезпечення прав і законних інтересів потерпілого в кримінальному судочинстві України» (2011 р.); Сірко Б. П. «Наглядова діяльність транспортного прокурора: сучасний стан і перспективи розвитку» (2011 р.); Кучер В. О. «Прокурорський нагляд за розслідуванням економічних злочинів» (2014 р.); Гультай П. М. «Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжних заходів у досудовому кримінальному провадженні» (2015 р.); Савенко Д. Л. «Верховенство права і законність в організації та діяльності прокуратури України: загальнотеоретичне дослідження» (2015 р.); Кравченко О. Є. «Прокурорський нагляд за правоохоронною діяльністю митних органів в Україні» (2016 р.); Колеснік Г. Р. «Функціональне призначення нагляду і контролю у досудовому розслідуванні» (2018 р.).

Однак лише 5 із вище зазначених досліджень було проведено після прийняття Кримінального процесуального кодексу України. Аналіз предметів вказаних досліджень показав, що лише у 3 з них могли бути досліджені питання здійснення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх, зокрема це дослідження Гультай П. М., Савенко Д. Л. та Колеснік Г. Р.

Аналіз вказаних досліджень показав, що лише Г. Р. Колеснік частково досліджувала питання прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх. Зокрема авторка дійшла до висновку, що чинним КПК України процедура погодження клопотання слідчого про обрання запобіжного заходу з прокурором не врегульована, що дає підстави вважати отримання такої згоди формальністю. Авторка зазначає, що у випадку застосування до підозрюваного, обвинуваченого такого запобіжного заходу як тримання під вартою, на прокурора необхідно покласти обов'язок внести подання до комісії у справах неповнолітніх про забезпечення піклування за неповнолітніми дітьми та майном, залишеними без догляду підозрюваного, обвинуваченого, бо чинним КПК України це питання не врегульовано [6, с. 102].

Безумовно, результати проведених досліджень авторів можуть бути застосовані при створенні моделі здійснення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх, однак вони не розкривають усіх існуючих на сьогодні проблемних питань такої діяльності.

Враховуючи вище зазначене, на сьогоднішній день окремого дослідження потребують питання здійснення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх. Зокрема, на нашу думку, доцільно вивчити наступні питання: інституційна спроможність прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; роль та місце прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; удосконалення системи правового забезпечення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; особливості організації прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; форми і методи прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; зарубіжний досвід прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; формування методики прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх.

Аналіз наукових праць з проблемних питань здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях показав, що на сьогодні окремі аспекти судового контролю у кримінальних провадженнях були предметом дослідження щонайменше 10 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії). Зокрема це такі дослідження: Герасименко С. Г. «Судовий контроль на досудових стадіях кримінального судочинства: національне законодавство та зарубіжний досвід» (2012 р.); Кисленко Д. П. «Судовий контроль під час розслідування злочинів» (2012 р.); Косов В. В. «Суб'єкти судово-контрольного провадження на досудових стадіях кримінального процесу» (2012 р.); Пшеничко С. О. «Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні» (2014 р.); Тракало Р. І. «Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя» (2014 р.); Бурлака О. В. «Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні» (2018 р.); Макаров М. А. «Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи» (2018 р.); Шаповалова І. С. «Застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні» (2020 р.); Бялковський Д. А. «Реалізація конституційних засад кримінального провадження в діяльності слідчого судді» (2021 р.); Могила В. С. «Повноваження слідчого та слідчого судді при поданні, розгляді та вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій» (2021 р.).

Переважає більшість вказаних досліджень здійснювалось через призму норм Кримінального процесуального

кодексу України. Однак аналіз вказаних вище праць показав, що не усі автори у процесі проведення своїх досліджень вивчали питання судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх.

Зокрема, окремі аспекти судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх у своїх дослідженнях вивчали лише В. В. Косов, М. А. Макаров та І. С. Шаповалова.

Так, у дослідженні В. В. Косова автором запропоновано у КПК 2012 р. встановити факультативну участь потерпілого, його представника у розгляді слідчим суддею клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, які мали б повноваження подавати докази, давати пояснення в справі, заявляти клопотання, висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування цього запобіжного заходу. Крім того, автором доводиться, що у кримінальному процесуальному законі необхідно закріпити обов'язкову участь законних представників неповнолітнього підозрюваного у розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо нього. Підкреслюється, що у судовому засіданні з розгляду питання про поміщення неповнолітнього до приймальника-розподільника обов'язково мають бути присутніми прокурор, захисник, неповнолітній, законний представник, які дають пояснення, висловлюють свої думки з приводу обставин справи і можливості поміщення у приймальник-розподільник. На думку дисертанта, неповнолітній і його законний представник у судовому засіданні повинні обов'язково давати пояснення, висловлювати свою думку про можливість застосування примусового заходу у вигляді поміщення до приймальника-розподільника [7].

М. А. Макаров у межах проведеного дослідження вивчав питання судового контролю за поміщенням неповнолітніх у приймальник-розподільник для дітей [8].

При цьому дослідження І. С. Шаповалової показало, що лише в 1,4 % випадків поміщення неповнолітніх у приймальник-розподільник для дітей були випадки обмеження права особи на свободу та особисту недоторканість, що гарантоване ст. 5 ЄКПЛ [9].

Безумовно, результати проведених досліджень авторів можуть бути застосовані при створенні моделі здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх, однак вони не розкривають усіх існуючих на сьогодні проблемних питань такої діяльності.

Враховуючи вище зазначене, на сьогоднішній день окремого дослідження потребують питання здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх. Зокрема, на нашу думку, доцільно вивчити наступні питання: функціональне призначення судового контролю в кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх; роль та місце судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх; процесуальні особливості здійснення кримінального провадження як гарантія прав і законних інтересів неповнолітніх учасників кримінального провадження; удосконалення системи правового забезпечення здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях відносно неповнолітніх; забезпечення прав та законних інтересів неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження; застосування судами міжнародних правових стандартів щодо здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях відносно неповнолітніх; напрями покращення ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх.

Висновки. Підсумовуючи викладене можна дійти до висновку, що на сьогодні актуальним є проведення окремих монографічних досліджень з таких проблемних

питань: 1) Здійснення прокурорського нагляду у кримінальних провадженнях у справах щодо неповнолітніх; 2) Судовий контроль у кримінальному провадженні у справах щодо неповнолітніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жупанова О. О., Юхно О. О. Теоретичні та прикладні питання здійснення судового контролю слідчим суддею у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2017. № 4(67). С. 100–105. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3084> (дата звертання: 25.04.2023 р.).
2. Булдакова К.Е., Федченко В.М. Деякі питання судового контролю захисту прав неповнолітніх у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 7 червня 2019 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2019. С. 21–24.
3. Булдакова К.Е. Роль і місце судового контролю під час обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 4. 2022. С. 130–134.
4. Савенко С.А. *Оперативно-розшукове забезпечення судового провадження*: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: ХНУВС, 2014. 219 с.
5. Antoniuk, Ulyana Vasilivna, et al. *Legal science and education in ukraine and eu countries: a paradigm shift*. (2021). 488 p.
6. Колеснік Г. Р. *Функціональне призначення нагляду і контролю у досудовому розслідуванні*: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2018. 224 с.
7. Косов В.В. *Суб'єкти судово-контрольного провадження на досудових стадіях кримінального процесу*: Автор. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2012. 20 с.
8. Судовий контроль за поміщенням неповнолітніх в приймальник-розподільник для дітей. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 24–25 черв. 2016 року)*. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 128–130.
9. Шаповалова І.С. *Застосування слідчим суддею практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні*: дис. ... докт. філос.: 12.00.09. Дніпро: ДДУВС, 2020. 273 с.